

ביד ימינו שהיא העיקר (רש"י), 'למשמאילים בה' - שאינם יגיעים בה כל צורכם (רש"י לעיל סג, א), שהלומד את התורה שלא בכל כוחו, הוא מחמת חסרה לו אהבה לתורה, ובאופן זה הלימוד עלול להביאו אף לידי שנאת התורה ולהזיק לו (מכתב מאליהו ב עמ' 41). ואין הפירוש שמביאה את הלומד לידי מיתה, שמדוע יענש כל כך מחמת שלא יגע בה כל צורכו, אלא הפירוש הוא שאינה מוסיפה בו חיים כמו למיימינין בה, אלא רק מונעת אותו מהמיתה (הערות הגר"ש אלישיב), או שהכוונה שלמשמאילים היא סם המוות, שאין נותנים לו שכר לעולם הבא (ח' ר"ש וורטהיימר מאמר תורה לשמה ב, וכמבואר בגמ' שם שהמשמאילים זוכים רק לעושר וכבוד' ולא לאורך ימים', דהיינו לעולם שכולו ארוך). ויש שביאר, ש'למיימינין בה' פירושו שעוסקים בה לשמה, ולמשמאילים בה', היינו שלא לשמה (רש"י שם בפירוש שני, ובמהרש"א כאן מבואר שהכל הוא פירוש אחד), ונעשית לו סם המוות כשלומד על מנת לקטר (תוס' תענית ז, א).

נְגִידִים, כָּל דְּבוֹר וְדְבוֹר וְכוּ' קוֹשְׁרִים לֹא שְׁנֵי כְּתָרִים, ש'נגיד' הוא מלשון שררה וכתר מלכות, וממה שנאמר 'נגידים' בלשון רבים, דרשו שהיו שני כתרים, שמיעוט רבים שנים. ושני הכתרים הללו, הם עבור שני חלקי הדיבור, חלק הנגלה וחלק הסתר (מהרש"א), או עבור הטעם העליון והטעם התחתון שיש בעשרת הדברות, שהם כתרי האותיות (עיון יעקב), או כדי להראות ש'אלו ואלו דברי אלקים חיים', שהן האוסרים והן המתירים זוכים לכתר תורה (שם), או שהם רמז לשני העולמות שזוכה המקיים את דברי התורה, העולם הזה והעולם הבא (עין אליהו).

כָּל דְּיָבוֹר וְדְיָבוֹר שבלוחות (מהרש"א), ש'לחייו' הוא מלשון לוחות (שם, ובתוס' לעיל פד, ב).

נְתַמְלֵא כָּל הָעוֹלָם כּוֹלֵו בְּשָׂמִים, להשיב נפשם, כי נחלוש מחרדת הקולות (מהרש"א), ויש שפירשו, שמחמת עצם מעלת כל דיבור, התמלא העולם בריח טוב (עיון יעקב וכן יהודיע הערות הגר"ש אלישיב המובאים להלן).

כִּיֹּן שְׂמֵדִיבוֹר רֵאשׁוֹן נְתַמְלֵא דְיָבוֹר שְׁנֵי לְהִיכֵן הֵלֵךְ, שאף שהריח אינו דבר ממשי ואינו תופס מקום, מכל מקום כיון שהעולם התמלא כבר ריח טוב מהדיבור הראשון, לא היתה ניכרת תוספת ריח בדיבור השני (בן יהודיע).

וְהָיָה מְעַבֵּיר רֵאשׁוֹן רֵאשׁוֹן ומה שלא השאיר את הריח הראשון, הוא כדי להראות שכל דיבור ראוי לריח טוב מצד עצמו (עיון יעקב), או משום שבדיבור השני זכו לדרגה אחרת של ריח, ולכך הוצרך להעביר את הריח הראשון כדי שיוכלו לקבל את מעלת הריח שבדיבור שני (הערות הגר"ש אלישיב).

חֲזָרוּ יִשְׂרָאֵל לְאַחֲרֵיהֶן שְׁנַיִם עֶשֶׂר מִל, ושלש כיתות היו בעם ישראל, יש מהם שמחרדת הקולות נעשו חלשים ולא מתו ולהם הועילו הבשמים, ויש מהם יותר חלשים בטבע עד שמתו והוצרכו לטל תחיה, ויש מהם שחזרו לאחוריהם שנים עשר מיל (מהרש"א).

אֲתָהּ מִבְּקֵשׁ לִיתְנָה לְבָשֶׁר וְדָם, שאינם ראוים לקבל את חלק הנסתר שבתורה שהוא דבר רוחני (מהרש"א). ויש שביאר, שטענת המלאכים שכל הדברים הטבעיים נבראו בששת ימי בראשית, אבל התורה לפי שהיא שכל גמור ומעלתה ומדרגתה מעל הטבע, קדמה לבריאת העולם, ולפיכך אין ראוי לתת אותה לבשר ודם שהוא טבעי ונברא כשאר ברואי הטבע בבריאת העולם (מהר"ל תפארת ישראל כד).

דְּסָגִינָן בְּשְׁלִימוֹתָא וְכוּ', התהלכנו עמו בתום לב כדרך העושים מאהבה, וסמכנו עליו שלא יטיל עלינו דבר שלא נוכל לעמוד בו (רש"י). ויש שביאר, שאותו המין סבר שהקדמת נעשה לנשמע מעידה על פחזותם, שמעשיהם אינם על פי הסדר הנכון, והשיב לו רבא, כי ההיפך הוא הנכון, שהם שהולכים בעלילות ותחבולות לפני המקום, הליכתם עקומה, אבל ישראל הולכים בתמימות והליכת תם היא ההליכה הישרה, שעל פי הסדר הנכון ראוי להקדים הנעשה לשמיעה, כי הנעשה היא מטרת בריאת האדם (מהר"ל תפארת ישראל כט ונתיב התמימות ב).

בְּתַחֲלֵהָ בְּאַחַת מְעִינָהּ, לְכַשְׁתַּעֲשֵׂי בְּשֵׁתֵי עֵינֶיהָ, שבתחילה כשקיבלו את התורה, נחשב 'באחת מעיניך', וכשקיימוה נחשב 'בשתי עיניך' (רש"י), ששתי העינים רומזות לשני סוגי הראיה - הראיה השכלית והראיה החושית, ובתחילה כשקיבלו ועדיין לא קיימוה בפועל, נחשב הדבר כראיה שכלית בלבד, ומשקיימוה בפועל, נחשב גם כראיה חושית (מהרש"א).

עוֹשֵׂין מֵאֲהָבָה לה' את המצוות, ולא כדי ליטול שכר ולא מיראת פורענות (רש"י גיטין לו, ב). ויש שפירשו, ש'עוֹשֵׂין מאהבה' היינו שמאהבת ה' אינם משיבים למחפריהם (הפך ה' לבעל האור החיים הקדוש], שמירת הלשון שער התבונה ח). ויתבאר עוד להלן.

וְאֲהָבִיו, שהעושים את המצוות מאהבה, וכן השמחים ביסורים ומקבלים אותם באהבה, נקראים 'אוהביו', וגם הנעלבים ואינם עולבים והשומעים הרפתם ואינם משיבים נקראים 'אוהביו', כיון שבכך הם אוהבים לבריות, וכל האהוב לבריות הוא אהוב לשמים (מהרש"א גיטין לו, ב). ויש שכתב, שיש כאן שלש דרגות, א. נעלבין ואינן עולבין - שאינו עולב בחזרה אך עדיין עלול להשיב למי שהעליבו. ב. 'שומעין חרפתן ואינן משיבין' - שאינו משיב כלל לדברי המחפרו, אך אין זה מאהבת ה' אלא מחשש שמא יזדהו חבירו על ידי זה יותר. ג. 'עוֹשֵׂין מאהבה ושמוחין ביסורין' - שמה שאינו משיב הוא מצד אהבת ה' ומקבל את יסורי העלבון בשמחה. ועל המגיע למדרגה השלישית אמרו 'אוהביו כצאת השמש בגבורתו', כי מידיה זו באה מצד אמונתו בה' שמשגיח על כל דרכיו ועושה הכל לטובתו כדי לכפר על עוונותיו (שמירת הלשון שער התבונה ח).

כְּצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ בְּגִבְרָתוֹ, שלעתיד לבוא יאירו פניהם של אוהבי ה' כאור השמש שלעתיד לבא, שנאמר בו (ישעיה ל, כו) 'אור החמה שבעתים כאור שבעת הימים' (ע"פ קהלת רבא א, ז, תרגום יונתן ורש"י שופטים ה, לא). ויש שפירש, שכמו שהשמש יוצאת בבוקר ואורה הולך ומתחזק עד שהוא בגבורתו בחצי היום, כן יהיו אוהבי ה' הולכים וחזקים עד אשר יהיו בגובה המעלה (רד"ק ומצודת דוד שם). ויש שביאר, שדימה את השותקים על עלבונם, לשמש ששמעה ושתקה כשקטרגה הלבנה (הולין ס, ב) ואמרה אי אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד (תוס' הרא"ש), ונשארה בגודלה ובגבורתה והירח התקטן, כך גם הנעלבים ושותקים לא ינזקו מחמת שתיקתם, אלא העולבים הם שיושפלו (מאירי גיטין לו, ב).

כָּל דְּיָבוֹר וְדְיָבוֹר שְׁיִצָּא מִפִּי הַגְּבוּרָה נְחָלֵק לְשִׁבְעִים לְשׁוֹנוֹת, כדי שלא יטענו אומות העולם לעתיד לבוא שאם היו שומעים את התורה בלשונם, היו מקבלים אותה (מהרש"א). וכל אומה מהשבעים אומות היתה שומעת את הדיבור בלשונה, והיו מתים מחמת שלא קיבלו את התורה (שמות רבה ד, ט).

לְמִיִּמִּינֵן בְּהָ סָמָא דְּחַיִּי לְמִשְׁמָאִילִים בְּהָ סָמָא דְּמוֹתָא 'למיימינין בה' - שעמלים להבינה בכל כוחם, כאדם המשתמש